

Teismo pagalba renkant įrodymus arbitražo procesui pagal Lietuvos teisę

Vytautas Vaicekauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantas,
advokatų profesinės bendrijos „Motieka ir Audzevičius“ teisininkas

Šiame straipsnyje analizuojamas teismo pagalbos renkant įrodymus arbitražo procesui institutas pagal Lietuvos teisę. Tyrime dėmesio skiriama UNCITRAL pavyzdiniam įstatymui, kurio pagrindu parengtas Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas, pavyzdinio įstatymo travaux préparatoires ir su UNCITRAL pavyzdiniu įstatymu susijusiai teismų praktikai. Teismo pagalbos renkant įrodymus arbitražo procesui institutas analizuojamas tiriant įrodymų rinkimo ir įrodymų atskleidimo (angl. „pre-trial discovery“ ar „pre-trial disclosure“) santykį, šios teismo pagalbos teikimas užsienio arbitražo procesui, taip pat teismo diskrecijos ribos sprendžiant dėl prašymo suteikti pagalbą renkant įrodymus. Straipsnyje tiriama ir Lietuvos komercinio arbitražo įstatymo išskirtinis šio instituto papildymas, pagal kurį renkami liudytojo parodymai.

ĮVADAS

Nors arbitražas yra laikomas nacionalinio (valstybės) teismo proceso alternatyva, jis nėra visiškai autonomiškas ir savarankiškas. Tiesą sakant, tam tikrais atvejais arbitražas be nacionalinio teismo pagalbos tampa neveiklus. Kitaip tariant, teismo pagalba tam tikrais klausimais yra būtina, kad arbitražas veiktų kaip efektyvus ginčų sprendimo būdas. Vienas iš tokių klausimų yra įrodymų rinkimas, nes įrodymų rinkimo procese arbitražo teismas neturi įgaliojimų taikyti prievartos priemonių šalims ir tretiesiems asmenims¹. Dėl to gali būti situacijų, kai arbitražo teismas tiesiog negalės išreikalauti jam ar proceso šaliai būtinų įrodymų. Arbitražo teismas negali priversti ir šalies ar trečiojo asmens atvykti liudyti, liudyti ar juo labiau liudyti tik tiesą². Dėl to daugelio jurisdikcijų nacionaliniai

arbitražą reglamentuojantys teisės aktai vienu ar kitu mastu numato teismo pagalbą arbitražo procese renkant įrodymus. Teismo pagalbos renkant įrodymus institutas numatytas ir UNCITRAL pavyzdiniame tarptautinio komercinio arbitražo įstatyme (toliau – UNCITRAL pavyzdinis įstatymas) (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 str.). Šis UNCITRAL pavyzdinio įstatymo institutas su papildymais dėl liudytojų parodymų rinkimo įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatyme (toliau – Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas arba KAI) (KAI 36, 38 str.). Šiuo atžvilgiu nacionalinis teismas padeda arbitražui veikti savarankiškai ir nepriklausomai, tokiu būdu įveiklinant arbitražo teismą kaip atskirą ginčo sprendimo instituciją, kuri savo veiksmingumu, legitimumu ir kokybe nenusileidžia nacionaliniam (valstybiniam) teismui.

¹ Raess, L. (2020). *Court Assistance in the Taking of Evidence in International Arbitration*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Freiburgo universitetas. Ciurichas: sui generis Verlag, p. 79–83. UNCITRAL (2012). *UNCITRAL 2012 Digest of Case Law on the Model Law on International Commercial Arbitration*, p. 118 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/mal-digest-2012-e.pdf> [žiūrėta 2024 m. birželio 30 d.].

² Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras, p. 126.

Tačiau, kita vertus, tokia pagalba yra nacionalinio teismo intervencija į arbitražo procesą. Būtent, padėdamas surinkti įrodymus nacionalinis teismas kišasi į arbitražo procesą. Dėl to vienas iš pagrindinių teisinių klausimų, kylančių taikant šį institutą, yra teismo diskrecija, sprendžiant prašymą padėti surinkti įrodymus ir šios diskrecijos ribos. Be to, kyla teisinių problemų apibrėžiant patį institutą, nustatant, ar šis institutas skirtas įrodymams rinkti (angl. *taking of evidence*) ar įrodymams atskleisti (angl. *disclosure of evidence*), taikytinas tik nacionaliniam arbitražo procesui ar ir užsienio arbitražo procesui. Taip pat pabrėžtina, kad pagal Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą teismas numato specialią tvarką teikiant pagalbą surinkti liudytojo parodymus (KAĮ 36 str.), kur minėtų klausimų problematika išlieka aktuali.

Dėl to šiuo darbu siekiama ištirti teismo pagalbos renkant įrodymus arbitražo teismui institutą, įtvirtintą Lietuvos komercinio arbitražo įstatyme. Pirmą darbo dalį sudaro teismo pagalbos arbitražo procese sampratos tyrimas, o antroje dalyje nagrinėjamas teismo pagalbos renkant įrodymus arbitražo procese institutas pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą ir Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą. Darbo paskutinėje dalyje analizuojami Lietuvos komercinio arbitražo įstatymo ypatumai, susiję su teismo pagalba renkant liudytojų parodymus.

I. TEISMO PAGALBOS ARBITRAŽO PROCESSE SAMPRATA

Nacionalinio teismo ir arbitražo teismo santykis – tai santykis, kuriam esant nuolatos laviruojama tarp priverstinio sugyvenimo ir savanoriškos partnerystės³. Viena vertus, na-

cionalinis teismas turi pareigą siūsti šalis ginčą nagrinėti arbitraže, kai jos yra sudariusios arbitražinį susitarimą (pavyzdžiui, pagal 1958 m. Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo (toliau – Niujorko konvencija) II str. 3 d.). Kita vertus, arbitražo teismas negali veikti be nacionalinio teismo pagalbos. Kitaip tariant, arbitražo teismas yra tiek savarankiškas, tiek priklausomas nuo nacionalinio teismo.

Arbitražo teismo savarankiškumas nacionalinio teismo atžvilgiu vyrauja visose arbitražo proceso stadijose. Materialinėje teisėje pripažįstamas arbitražinio susitarimo atskirumas nuo pagrindinės sutarties. Pavyzdžiui, sutarties nutraukimas neturi įtakos ginčų nagrinėjimo tvarką nustatančioms sutarties sąlygoms galioti (pavyzdžiui, UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 2016 7.3.5 str. 3 d., Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.221 str. 3 d.). Arbitražą reglamentuojančiuose aktuose taip pat nedviprasmiškai numatoma, kad nacionalinis teismas negali kištis į arbitražo teismo veiklą (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 5 str., KAĮ 8 str. 2 d.). Pačiame arbitražo procese, šaliai ginčijant arbitražinio susitarimo galiojimą, arbitražo teismui pirmiausia pačiam suteikiama teisė spręsti dėl savo jurisdikcijos nagrinėti ginčą (KAĮ 19 str. 1 d.)⁴. Kitų pavyzdžių, kurie rodo arbitražo teismo savarankiškumą nuo nacionalinio teismo, taip pat gausu (pavyzdžiui, itin ribota galimybė peržiūrėti priimtą arbitražo teismo sprendimą *de novo*)⁵. Akcentuojama, kad arbitražo šalims ši autonomija ir savarankiškumas nuo nuspėjamo arba trikdančio nacionalinio teismo įsikišimo yra esminiai⁶. Būtent tai G. Bornas įvardija kaip teismo nesikišimo į arbitražo

³ Blackaby, N. *et al.* (2015). *Redfern and Hunter on International Arbitration* (Sixth Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 415.

⁴ Taip pat žr. Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 1142.

⁵ Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 3764; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 21 d. nutarties 28 p.

⁶ UNCITRAL (2008). Explanatory Note by the UNCITRAL Secretariat on the 1985 Model Law on International Commercial Arbitration as amended in 2006, p. 27 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf [žiūrėta 2024 m. birželio 30 d.].

procesą principą (angl. *principle of judicial non-interference*)⁷.

Tačiau net ir esant šiai autonomijai (savarankiškumui) ir draudimui nacionaliniam teismui kištis į arbitražo procesą, arbitražo teismas, įgyvendindamas funkcijas, kurias vykdo ir nacionalinis teismas, turi ribotus įgaliojimus. Arbitražo teismo įgaliojimus iš esmės riboja: (i) laikinas jurisdikcijos nebuvimas (trūkumas), kol nėra suformuota arbitražo teismo; (ii) prievartos ginčo šalims ir tretiesiems asmenims nebuvimas (trūkumas), nes arbitražo teismas veikia pagal pačių šalių sudarytą arbitražinį susitarimą, turi įgaliojimus ginčo šalims ir jų neturi tretiesiems asmenims⁸. Dėl to arbitražo teismui reikalinga nacionalinio teismo pagalba. Ši pagalba pasireiškia skirtingose arbitražo proceso stadijose. Pačioje arbitražo proceso pradžioje arbitražo teismui būtina pagalba nukreipiant šalis vykdyti arbitražinį susitarimą, sudarant arbitražo teismą, sprendžiant dėl arbitražo teismo jurisdikcijos⁹. Tas pats pasakytina ir apie įrodymų užtikrinimą bei laikinųjų apsaugos priemonių taikymą, kurie aktualūs ir vykstant arbitražo procesui. Greta to arbitražo proceso metu itin reikšmingas įrodymų rinkimas. Pasibaigus arbitražo procesui esminę reikšmę įgyja arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo kontrolė bei panaikinimas¹⁰. UNCITRAL pavyzdinis įstatymas atspindi iš esmės analogišką nacionalinio teismo vaidmenį arbitražo procese. Nacionalinis teismas iš esmės teikia pagalbą ir kontroliuoja arbitražo procesą dėl nukreipimo vykdyti arbitražinį susitarimą (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 8 str.),

arbitrų paskyrimo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 11 str. 3, 4 d.), arbitrų nušalinimo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 13 str. 3 d.), arbitro atstatydinimo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 14 str.), arbitražo teismo jurisdikcijos nustatymo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 16 str. 3 d.), laikinųjų apsaugos priemonių pripažinimo ir vykdymo bei taikymo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 17H-17J str.), pagalbos renkant įrodymus (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 str.), arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo bei panaikinimo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 34–36 str.). Pagal Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą nacionalinio teismo teikiama pagalba reziumavo Lietuvos apeliacinis teismas, nurodydamas, kad nacionalinis teismas Lietuvoje „gali teikti pagalbą skiriant arbitrus (KAĮ 14 str.), juos nušalinant nuo arbitražinės bylos nagrinėjimo (KAĮ 16 str.), atstatydinant *ad hoc* arbitražo arbitrus (KAĮ 17 str.), taikant laikinąsias apsaugos priemones ir užtikrinant įrodymus iki arbitražinio nagrinėjimo pradžios arba iki arbitražo teismo sudarymo (KAĮ 27 str.), išduodant vykdomuosius raštus dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo (KAĮ 25 str.), apklausiant liudytojus (KAĮ 36 str.) ir renkant įrodymus (KAĮ 38 str.)“¹¹.

Taigi arbitražo teismas veda arbitražo procesą savarankiškai ir nepriklausomai, draudžia nacionaliniam teismui kištis į arbitražo teismo veiklą nesant įstatyminio pagrindo. Tačiau dėl ribotų įgaliojimų (t. y. prievartos priemonių trūkumo) arbitražo teismui būtina nacionalinio teismo pagalba, įskaitant ir įrodymų rinkimą.

⁷ Born, G. (2009). The Principle of Judicial Non-Interference in International Arbitral Proceedings. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 30(4), p. 1026–1033 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1959827 [žiūrėta 2024 m. birželio 30 d.].

⁸ Gaillard, E. and Savage, J. (eds.) (1999). *Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration*. Hague: Kluwer Law International, p. 727. Raess, L. (2020). *Court Assistance in the Taking of Evidence in International Arbitration*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Freiburgo universitetas. Ciurichas: sui generis Verlag, p. 79–83. UNCITRAL (2012). *UNCITRAL 2012 Digest of Case Law on the Model Law on International Commercial Arbitration*, p. 118.

⁹ Blackaby, N. et al. (2015). *Redfern and Hunter on International Arbitration* (Sixth Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 419.

¹⁰ Blackaby, N. et al. (2015). *Redfern and Hunter on International Arbitration* (Sixth Edition). Hague: Kluwer Law International, 2015, p. 420–421, 438.

¹¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-894/2014.

II. TEISMO PAGALBA RENKANT ĮRODYMUS ARBITRAŽO PROCESUI

Vienas iš nacionalinio teismo pagalbos arbitražui būdų yra pagalba renkant įrodymus. Šį būdą numato UNCITRAL pavyzdinis įstatymas (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 str.). Su atitinkamais pakeitimais ši norma perkelta ir į Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą (KAĮ 38 str.).

1. KREIPIMOSI IR NAGRINĖJIMO TVARKA

UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme teisė kreiptis į nacionalinį teismą dėl šio pagalbos renkant įrodymus suteikta arbitražo teismui ir šaliai, kuri gavo arbitražo teismo pritarimą šiems veiksams. Pirma, arbitražo teismas turi diskreciją kreiptis į teismą pagalbos surinkti įrodymus. Doktrinoje pabrėžiama, kad ši teisė, kuri suteikia teisę *ex officio* kreiptis į nacionalinį teismą, nesuteikia įgaliojimų veikti kaip nacionaliniam teismui nedispozityviose bylose. Ši teisė turi būti suprantama kaip suteikianti diskreciją arbitražo teismui kreiptis pagalbos tada, kai yra šalių prašymai ar prašymas dėl konkrečių įrodymų, kuriuos arbitražo teismas pripažįsta būtinais ir kurių be prievartos priemonių nėra įmanoma gauti¹². Antra, arbitražo teismas išlaiko įgaliojimus ir kontrolę dėl įrodymų rinkimo su teismo pagalba, kai į teismą kreipiasi proceso šalis¹³. Arbitražo proceso šalis privalo gauti arbitražo teismo pritarimą kreiptis į teismą šiuo klausimu. Viena arbitražo teismo pritarimo šalies prašymui paskirtis yra neleisti šaliai piktnaudžiauti teise kreiptis į teismą pagalbos¹⁴. Šią paskirtį patvirtina ir šios nuostatos taikymo praktika, kai šalis buvo pripažinta piktnaudžiausi šia teise, nepaisydama to, kad prašymą suteikti pritarimą arbitražo teismas

buvo atmetęs, o ši kreipėsi į nacionalinį teismą be arbitražo teismo pritarimo¹⁵. Analogiškomis aplinkybėmis, net keletą kartų šaliai teikiant prašymus nacionaliniam teismui, kai arbitražo teismas nesutiko duoti pritarimo, Lietuvos teismai taip pat nustatė piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis ir skyrė baudą¹⁶. Pabrėžtina ir tai, kad kreipimasis be arbitražo teismo pritarimo yra, kaip nurodo Singapūro teismas, arbitražo teismo įgaliojimų ir proceso kontrolės „tiesioginis apėjimas ir pasisavinimas“¹⁷. Papildomas kyla klausimas, ar reikia eksplicitinio sutikimo ar pakankamos numanomo sutikimo. Numanomas sutikimas vieno teismo buvo laikytas pakankamu¹⁸. Šis sutikimas pripažintas pakankamu tik dėl to, kad tarp šalies pateiktų dokumentų buvo arbitražo teismo nutartis dėl su teismo pagalba surinktų dokumentų pateikimo termino. Tai savo ruožtu suteikė pagrindą nacionaliniam teismui manyti, kad terminas būtų nenustatytas, jei arbitražo teismas būtų nesuteikęs pritarimo. Tas pats teismas net ir tenkindamas prašymą dėl pagalbos renkant įrodymus pabrėžė, kad pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą sutikimas kreiptis į teismą pagalbos surinkti įrodymus turėtų būti išreikštas tiesiogiai (raštu)¹⁹. Dėl minėtų aplinkybių šiuo atveju pakako ir numanomo sutikimo, nes toks buvo numatytas arbitražo teismo procesinėje nutartyje. Galima diskutuoti, jog laikant, kad numanomo sutikimo pakanka, kyla neapibrėžtumas, ką (kokių veiksmus ar neveikimą) laikyti arbitražo teismo sutikimu. Be to, tai gali turėti neigiamą poveikį arbitražo teismo vaidmeniui arbitražo procese, kai būtų sudaryta papildoma galimybė piktnaudžiauti šia teise be arbitražo teismo žinios. Dėl to numanomas sutikimo pakankamumas

¹² Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras, p. 130.

¹³ Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration (Third Edition)*. Hague: Kluwer Law International, p. 2572.

¹⁴ UNCITRAL (1983). Report of the Working Group on international contract practices on the work of its fifth session. No. A/CN.9/233, para. 34. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/v83/538/60/pdf/v8353860.pdf?token=jOvEqbRXK6MSbAe7bv&fe=true> [žiūrėta 2024 m. birželio 30 d.].

¹⁵ *ALC v. ALF* [2010] SGHC 231.

¹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1801/2013.

¹⁷ *ALC v. ALF* [2010] SGHC 231, 49 p.

¹⁸ *Vibroflotation AG v. Express Builders Co.* [1994] HKCFI 205.

¹⁹ *Vibroflotation AG v. Express Builders Co.* [1994] HKCFI 205..

yra abejotinas. Prioritetas turėtų būti teikiamas tiesioginiam arbitražo teismo pritarimui.

Prašymas turi būti teikiamas kompetentingam teismui (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 str.). UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme išskiriamas vienas teismas, teikiantis pagalbą, išvardytą UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 6 straipsnyje, arbitražo teismas, ir kitas teismas ar teismai, kurie teiks pagalbą kitais klausimais, įskaitant pagalbą renkant įrodymus²⁰. Vadinasi, pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą pagalba renkant įrodymus gali būti priskirta bet kuriam, pavyzdžiui, apylinkės teismui, nes tam nereikalingos specialiosios žinios, kvalifikacija, kuri, kita vertus, reikalinga UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 6 straipsnyje įtvirtintais atvejais²¹. UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme nenustatyta reikalavimų ar gairių prašymo turiniui, tačiau akcentuojama, kad prašymas gali būti vykdomas pagal teismo kompetenciją ir vadovaujantis taikytinomis įrodymų rinkimo taisyklėmis. UNCITRAL pavyzdinio įstatymo rengėjai šią nuostatą įtraukė norėdami pabrėžti, kad šio įstatymo 27 straipsniu niekaip nėra kišamasi, keičiamos ar pašalinamos atitinkamos nacionalinės civilinio proceso taisyklės²². Priešingai, nacionalinės civilinio proceso taisyklės turi esminę reikšmę, sprendžiant dėl teisminės pagalbos renkant įrodymus suteikimo²³. Todėl nacionaliniuose arbitražo įstatymuose, kurie parengti pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą, aptariama nuostata perkelta atsižvelgiant į nacionalinio civilinio proceso taisyklių ypatumus.

Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas neturi esminių skirtumų nuo UNCITRAL pavyzdinio įstatymo dėl šalių ir kreipimosi tvarkos.

Pirma, Lietuvos komercinio arbitražo įstatyme numatyta tapati UNCITRAL pavyzdinio įstatymo nuostata, suteikianti teisę kreiptis į teismą tik arbitražo teismui ir arbitražo proceso šaliai, gavusiai arbitražo teismo pritarimą. Lietuvos apeliacinis teismas, patvirtinęs, kad šalis, norinti kreiptis į teismą su prašymu dėl pagalbos renkant įrodymus, privalo gauti arbitražo teismo pritarimą šiems veiksams²⁴. Antra, įrodymai renkami pagal nacionalines civilinio proceso taisykles. Šiuo atveju taikomos nuostatos, reglamentuojančios vieno teismo pavedimą kitam teismui surinkti šio antrojo teismo teritorijoje esančius įrodymus (CPK 220¹–220³ str.).

Prašymai nagrinėjami pagal nacionalines civilinio proceso taisykles. Pirma, prašymas turi būti teikiamas Vilniaus apygardos teismui. Jis nagrinėjamas supaprastinto proceso tvarka (KAĮ 9 str. 2 d., 38 str.). Komercinio arbitražo įstatyme eksplacitiškai numatyta, kad tokios bylos medžiaga yra nevieša (KAĮ 9 str. 2 d.).

Antra, Lietuvos komercinio arbitražo įstatyme detalizuojama, kad arbitrai ir šalys turi teisę dalyvauti bet kuriame Vilniaus apygardos teismo posėdyje, kuriame nagrinėjamas šis prašymas, taip pat užduoti klausimus, teikti paaiškinimus žodžiu ar raštu ir naudotis kitomis įrodymams surinkti reikalingomis procesinėmis teisėmis (KAĮ 38 str.). Tačiau šalių ar arbitražo teismo neatvykimas nekliudo įvykdyti prašymą (CPK 220³ str. 1 d.).

Trečia, teismas, priimdamas sprendimą dėl prašymo, turi priimti nutartį (CPK 220² str., KAĮ 9 str. 2 d. ir CPK 582 str. 11 d.). Jeigu šia nutartimi prašymas yra tenkinamas, šioje nutartyje turi būti išdėstytos aplinkybės dėl bylos esmės,

²⁰ Ali, S. and Repousis, O. G. (2020). Court or Other Authority for Certain Functions of Arbitration Assistance and Supervision, p. 100. Iš: Bantekas, I. et. al (2020). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration: A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 96–111, 718–731, <https://doi.org/10.1017/9781108633376>.

²¹ Varapnickas, T. (2016). Teismo pagalba arbitražui įrodymų rinkimo procese. *Arbitražas. Teorija ir praktika*, 11, p. 120.

²² UNCITRAL (1984). Report of the Working Group on International Contract Practices on the work of its seventh session A/CN.9/246, para. 94 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/v84/828/46/pdf/v8482846.pdf?token=M3W5vetxBcmPTVbhhd&fe=true> [žiūrėta 2024 m. birželio 30 d.].

²³ Ali, S. and Repousis, O. G. (2020). *Court or Other Authority for Certain Functions of Arbitration Assistance and Supervision*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 721.

²⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-605/2014.

nurodytos nustatinėtinos aplinkybės, rinkini įrodymai, taip pat gali būti išdėstyti klausimai, jeigu renkami liudytojo parodymai (CPK 220² str. 2 d.). Tokia nutartis yra apeliacine tvarka neskundžiama ir įsiteisėja nuo priėmimo dienos. Teismui atsisakius tenkinti prašymą, šalis turi teisę pakartotinai kreiptis į teismą pasikeitus aplinkybėms (CPK 582 str. 11 d.), dėl to nutartis, kuria prašymas yra atmetas, taip pat neskundžiama, nes ja neužkertama kelio tolesniam procesui (CPK 334 str. 1 d. 2 p.).

Ketvirta, atlikus įrodymų rinkimo veiksmus, teismas turi išsiųsti visą bylos medžiagą arbitražo teismui (CPK 220³ str. 2 d.). Įstatymas nenumato specialaus būdo ar formos bylos medžiagai perduoti. Dėl to šis veiksmas gali būti atliktas neformaliai²⁵.

2. TAIKOMO SRITIS TERITORIJOJE

UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme numatyta, kad jis taikomas tarptautiniam komerciniam arbitražui, kurio vieta yra ši įstatymą priėmusios valstybės teritorijoje (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 1 str. 2 d.). Išskiriama, kad arbitražo vieta, nesanti ši įstatymą priėmusios valstybės teritorijoje (kitoje valstybėje), neriboja teismo kompetencijos teikti pagalbą dėl arbitražinio susitarimo pripažinimo, laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, jų pripažinimo ir vykdymo bei arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 1 str. 2 d.). Tačiau tarp šių išimčių nėra numatyta

teismo pagalbos arbitražo teismui teikimo renkant įrodymus. Dėl to aiškinant UNCITRAL pavyzdinį įstatymą *stricto sensu* pripažįstama, kad pagalba renkant įrodymus teikiama tik tam arbitražo teismui, kurio vieta yra įstatymą priėmusios valstybės teritorijoje²⁶. Šį aiškinimą patvirtina ir UNCITRAL pavyzdinio įstatymo *travaux préparatoires* medžiaga, kurioje nurodoma, kad UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme, kitaip nei pirminėje redakcijoje, nenumatyta pagalba renkant įrodymus nei užsienyje arbitražo vietą turinčiam arbitražo teismui, nei nacionalinio teismo pagalba teikiant prašymą užsienio valstybės nacionaliniam teismui²⁷. Šis taikymo srities apribojimas yra kompromisas tarp palaikančiųjų teisminę pagalbą arbitražo procese ir prieštaraujančiųjų tokiai teisminės valdžios intervencijai²⁸.

Šį teritorinį ribojimą suteikti pagalbą renkant įrodymus lemia įstatymų leidėjo valia²⁹. Pavyzdžiui, Kanada priėmė šią UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 straipsnio nuostatą bei 1 straipsnio 2 dalį be pakeitimų ar papildymų (Kanados komercinio arbitražo įstatymo 1 str. 2 d., 27 str.), dėl ko remiantis Kanados teismų praktika griežtai pasisakoma, jog pagalba renkant įrodymus teikiama tik tam arbitražo teismui, kurio vieta yra Kanadoje³⁰. Įdomu, kad anksčiau Kanados teismai šį teritorinį ribojimą priėmė „liberaliai“, motyvuodami tuo, kad šios pagalbos suteikimas nacionalinis teismas turi diskreciją teikti šią pagalbą³¹. Vokietijoje priimtas arbitražo teisinis reguliavimas UNCITRAL

²⁵ Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras, p. 127.

²⁶ UNCITRAL (2012). *UNCITRAL 2012 Digest of Case Law on the Model Law on International Commercial Arbitration*, p. 118; Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 2573.

²⁷ UNCITRAL (1985). Analytical commentary on draft text of a model law on international commercial arbitration A/CN.9/264, p. 59 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/v85/244/18/pdf/v8524418.pdf?token=YLFxOs3aXEtBE3hhWR&fe=true> [žiūrėta 2024 m. birželio 30 d.].

²⁸ *Ibid.*, p. 60.

²⁹ UNCITRAL (2012). *UNCITRAL 2012 Digest of Case Law on the Model Law on International Commercial Arbitration*, p. 118.

³⁰ Jones (B. F.) *Logistics Inc. et al. v. Rolko et al.*, [2004] O.T.C. 761 (SC). Re *Corporación Transnacional de Inversiones, S.A. de C.V. et al. v. STET International, S.p.A. et al.* [1999] CanLII 14819 (ON SC).

³¹ Zingre, V. *The Queen et al.*, [1981] 2 S.C.R. 392. Taip pat žr. UNCITRAL (2012). *UNCITRAL 2012 Digest of Case Law on the Model Law on International Commercial Arbitration*, p. 119. Ali, S. and Repousis, O. G. (2020). *Court or Other Authority for Certain Functions of Arbitration Assistance and Supervision*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 728.

pavyzdinio įstatymo pagrindu šio ribojimo tiesiogiai atsakė³². Būtent, Vokietijos civilinio proceso kodekse įtvirtinta nuostata priešinga UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 1 straipsnio 2 daliai, pagal kurią teismo pagalba renkant įrodymus taip pat teikiama arbitražo teismams, kurių vieta dar nenustatyta, ir tarptautiniams arbitražo teismams, kurių vieta yra ne Vokietijoje (Vokietijos civilinio proceso kodekso 1025 str. 2 d.). Dėl to Vokietijos teismai nėra ribojami priimti ir vykdyti prašymus tik tų arbitražo teismų, kurių vieta yra Vokietijoje. Pagal Lietuvos teisinę reguliavimą šis ribojimas yra numatytas (KAĮ 2 str. 1 d.). Šiuo atveju taikoma išimtis, suteikiant teisę teikti pagalbą, neatsižvelgiant į tai, kurioje valstybėje yra arbitražo vieta ar kur atliekami tam tikri arbitražo procesiniai veiksmai, dėl teismo arbitražinio susitarimo pripažinimo, šio susitarimo nugincijimo, teismo laikinųjų apsaugos priemonių taikymo bei užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo (KAĮ 2 str. 2 d.). Atitinkamai Lietuvos teismai, o būtent Vilniaus apygardos teismai, sistemškai aiškinant Lietuvos komercinio arbitražo įstatymo 2 straipsnio 2 dalį ir 38 straipsnį, neturi galimybės suteikti pagalbos arbitražo teismui, kurio vieta nėra Lietuvoje.

Šis požiūris, kuris įtvirtintas tiek UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme, tiek juo remiantis priimtuose nacionaliniuose arbitražo įstatymuose, įskaitant Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą, neatitinka dabarties realijų. Pirma, pagalba renkant įrodymus arbitražo procesui, kurio vieta yra valstybės, priėmusios UNCITRAL pavyzdinį įstatymą, teritorijoje, iš esmės nesiskiria nuo užsienyje vietą turinčio arbitražo proceso. Kadangi tai nėra dviejų valstybių teismų ir teisminių sistemų bendradarbiavimas, ku-

riam, galima teigti, yra būtinas abipusiškumas³³, nėra pagrindo skirti pagalbos teikimo užsienio valstybėje vietą turinčio arbitražo proceso nuo nacionalinio proceso. Antra, iki šiol pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą gali būti teikiama pagalba dėl laikinųjų apsaugos priemonių apskritai ir konkrečiai užtikrinant įrodymus (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 17 str. 2 d. d p.). Įrodymų rinkimas neturi esminio skirtumo nuo priemonių užtikrinti šiuos įrodymus, dėl to tampa dar sunkiau paaiškinti šį ribojimą³⁴ ir yra pakankamas pagrindas jį pašalinti. Trečia, galima teigti, kad teismo nesikišimo į arbitražo principas taikomas būtent tada, kai arbitražo vieta yra šį įstatymą priėmusioje valstybėje (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 1 str. 1 d., 5 str.), ir šis principas netaikomas, kai ši vieta yra užsienio valstybėje (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 1 str. 2 d.). Dėl to vien tai, kad UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 straipsnyje nėra nuorodos į užsienio arbitražo procesą, neturėtų būti aiškinaama kaip kliūtis nacionaliniam teismui teikti pagalbą arbitražo teismui, kurio vieta yra užsienio valstybėje³⁵. Šių motyvų kontekste dabartinis teisinis reglamentavimas tiek pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą, tiek Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą turėtų būti keičiamas.

3. TAIKYMO SRITIS LAIKE

Ir UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme, ir Komercinio arbitražo įstatyme eksplicitiškai nenumatyta, kurioje arbitražo proceso stadijoje teismas gali teikti pagalbą renkant įrodymus. Šiuo atžvilgiu nėra aišku, ar UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme įtvirtintas institutas apima ir teismo pagalbą renkant įrodymus iki arbitražo proceso pradžios (įrodymų atskleidimą, angl. *pre-trial discovery* arba *prie-trial*

³² Raess, L. (2020). *Court Assistance in the Taking of Evidence in International Arbitration*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Freiburgo universitetas. Ciurichas: sui generis Verlag, p. 135–136.

³³ Ali, S. and Repousis, O. G. (2020). *Court or Other Authority for Certain Functions of Arbitration Assistance and Supervision*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 720.

³⁴ Ali, S. and Repousis, O. G. (2020). *Court or Other Authority for Certain Functions of Arbitration Assistance and Supervision*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 730–731. Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 2573.

³⁵ UNCITRAL (2012). *UNCITRAL 2012 Digest of Case Law on the Model Law on International Commercial Arbitration*, p. 119.

disclosure), o tai iš esmės susiję su įrodymų sąvokos apibrėžimu³⁶.

Arbitražo teisės doktrinoje ir praktikoje nėra brėžiama griežtos linijos tarp įrodymų rinkimo (angl. *taking of evidence*) ir įrodymų atskleidimo (angl. *discovery* arba *disclosure*)³⁷ Griežtos linijos tarp šių sąvokų nebrėžė ir Kanados teismas, kuris sprendė, kad pagal UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 straipsnį nedraudžiama teismui teikti pagalbą rinkti įrodymus iki arbitražo proceso pradžios³⁸. Pirma, teismas, remdamasis senesniais precedentais, pažymėjo, kad nėra esminio skirtumo tarp įrodymų, surinktų iki arbitražo proceso pradžios, ir įrodymų (duomenų), surinktų jo metu. Dėl to ši skirtis neturėtų būti daroma. Antra, teismas pabrėžė, kad jeigu rengėjai būtų norėję įtvirtinti šią skirtį, ji būtų pačiame UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 straipsnyje, tačiau šios skirties įstatyme nėra. Doktrinoje taip pat palaikoma ši pozicija³⁹. Visų pirma dėl to, kad šios nuostatos tikslas suteikti galimybę arbitražo teismui kreiptis pagalbos į nacionalinį teismą, kada tai būtina, norint nustatyti faktines aplinkybes ir priimti galutinį sprendimą. Be to, įrodinėjimo požiūriu neišvengiamai vieni duomenys tampa esminiais įrodymais, o kiti neturi jokios esminės reikšmės ginčui išspręsti.

Kita vertus, UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme įtvirtintame institute eksplicitiškai akcentuojama, kad šis institutas skirtas įrodymams rinkti, o ne įrodymams atskleisti. Pirma,

ši skirtumą tarp aptariamų institutų pabrėžė Anglijos, kuri yra priėmusi analogišką nuostatą⁴⁰, teismas. Jis nurodė, kad UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 straipsnyje esanti nuostata susijusi su įrodymų rinkimu, o ne su atskleidimo procesu, kurį įgaliojimai atlikti buvo perduoti pagal nacionalinę teisę arbitražo teismui⁴¹. Teismas papildomai nurodė, kad UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme nėra nieko, kas pagrįstų, kad nacionalinis teismas gali padėti arbitražo teismui atskleisti įrodymus. Šiame kontekste išskirtas įrodymų rinkimas ir įrodymų atskleidimas kaip du skirtingi institutai, pagal kuriuos prašymas suteikti pagalbą dėl įrodymų rinkimo iki arbitražo proceso metu turi būti vertinamas kaip įrodymų atskleidimo forma⁴². Antra, nors UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme nėra analogiško ar itin panašaus instituto, kuris reguliuotų įrodymų atskleidimą iki arbitražo proceso pradžios (angl. *pre-trial discovery* ar *disclosure*), funkcinio požiūriu ir UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme, ir Lietuvos komercinio arbitražo įstatyme numatomos laikinosios apsaugos priemonės dėl įrodymų užtikrinimo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 17 str. 2 d. d p.), kuriomis siekiama išsaugoti tam tikrus įrodymus nuo priešingos šalies veiksmų ar objektyvių veiksmų, galinčių lemti šių įrodymų praradimą⁴³. Kadangi pats arbitražo teismas suformuojamas tik pradėjus arbitražo procesą, būtina pripažinti, kad šiuo atžvilgiu iki arbitražo proceso pradžios šių

³⁶ Ali, S. and Repousis, O. G. (2020). *Court or Other Authority for Certain Functions of Arbitration Assistance and Supervision*. Cambridge: Cambridge University Press, 724–725. Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 2500–2501.

³⁷ Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 2500–2501. IBA Taisyklės dėl įrodymų rinkimo tarptautiniame arbitraže (2020) (toliau – IBA taisyklės). Efektyvaus proceso organizavimo tarptautiniame arbitraže taisyklės (Prahos taisyklės) (2018) (toliau – Prahos taisyklės).

³⁸ *Jardine Lloyd Thompson Canada Inc. v. SJO Catlin*, [2006] ABCA 18. Daugiau žr. UNCITRAL (2012). *UNCITRAL 2012. Digest of Case Law on the Model Law on International Commercial Arbitration*, p. 120.

³⁹ Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 2573.

⁴⁰ UNCITRAL, 2012, p. 120; Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 2573.

⁴¹ *BNP Paribas and others v. Deloitte and Touche LLP*, [2003] EWHC 2874.

⁴² Ali, S. and Repousis, O. G. (2020). *Court or Other Authority for Certain Functions of Arbitration Assistance and Supervision*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 725.

⁴³ Ortolani, P. (2020). Power of Arbitral Tribunal to Order Interim Measures, p. 339 Iš: Bantekas, I. et. al. (2020). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration: A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 314–342, <https://doi.org/10.1017/9781108633376>

konkrečių laikinųjų apsaugos priemonių pritaikyti vien pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą neįmanoma⁴⁴. Tokiu atveju Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas pasitarnautų kaip įrodymų atskleidimo iš dalies analogiškas institutas, pagal kurį šalis turi teisę kreiptis į Vilniaus apygardos teismą dėl įrodymų užtikrinimo (Lietuvos komercinio arbitražo įstatymo 27 str. 1 d.). Vėgi, tiek pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą, tiek pagal, pavyzdžiui, Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą šalis turi pareigą įrodyti šių priemonių taikymo sąlygas, o tai nėra dalis įrodymų atskleidimo instituto. Trečia, būtent pripažįstant, kad pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą įrodymams rinkti yra būtinas arbitražo teismo pritarimas (valia) leisti rinkti šiuos įrodymus asmeniškai, neįmanoma pagrįsti, kad aptariamasis institutas apima įrodymų atskleidimą. Nacionalinis teismas be arbitražo teismo valios prašymo tokiai pagalbai suteikti paprasčiausiai neturėtų pagrindo tenkinti. Dėl to pagrįsta pozicija šiuo klausimu, kad teismas gali padėti atskleisti įrodymus, jeigu tai leidžia vietos civilinio proceso taisyklės. Šią poziciją patvirtina ir Honkongo teismo nutartis, kuria atmestas prašymas dėl pagalbos rinkti įrodymus. Teismas nurodė, kad pagal vietos civilinio proceso taisykles įrodymų atskleidimas šalims, kokio šiuo atveju prašyta (o prašyta suteikti teismo liudijimą pateikti įrodymą (lot. *subpoena tecus ducem*)), nėra leidžiamas⁴⁵. Taigi Honkongo teismas akcentavo būtent tai, kad įrodymų rinkimo institutas ir įrodymų atskleidimo institutas yra nesuderinami pagal vietos civilinio proceso taisykles. Vadinasi, galima daryti išvadą, kad esminę reikšmę šiuo klausimu turi taikytinos civilinio proceso taisyklės, su kuriomis sąveikauja arbitražo procesą reguliuojantys teisės aktais ir arbitražo procesui taikytinos taisyklės.

4. TEISMO DISKRECIJA SPRĘSTI DĖL PRAŠYMO

Viena, pagal UNCITRAL pavyzdinį įstatymą nacionaliniam teismui suteikiama teisė, o ne pareiga spręsti, ar tenkinti prašymą dėl pagalbos

renkant įrodymus. Kita, UNCITRAL pavyzdinis įstatymas nenustato nacionalinio teismo diskrecijos ribų, sprendžiant tokį prašymą. Atitinkamai kyla klausimas, ar nacionalinis teismas gali vertinti prašymą, jo pagrįstumą ar negali.

Konceptualiai teismo pagalba renkant įrodymus arbitražo procesui yra artima teismo pagalbai užsienio valstybės teismui. Ši pagalba gali būti teikiama tiek pagal tarptautines sutartis, pavyzdžiui, 1970 m. Konvenciją dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje (toliau – Hagos įrodymų konvencija), Europos Sąjungos teisės aktus, pavyzdžiui, pagal Europos Sąjungos reglamentą (ES) Nr. 2020/1783 dėl valstybių narių teismų bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose (toliau – ES įrodymų reglamentas) ar nacionalinę civilinio proceso teisę. Pirma, tarptautiniai dokumentai tiesiogiai numato teismo, vykdančio užsienio valstybės teismo prašymą, diskreciją vykdant ir atsisakant vykdyti tokį prašymą. Pagal Hagos įrodymų konvenciją užsienio valstybių teismų prašymai padėti surinkti įrodymus vykdomi remiantis nacionaline teise, o pagal užsienio valstybės teisę įrodymai renkami tik tada, jeigu tai suderinama su prašymą vykdančios valstybės teise ir tam nėra praktinių kliūčių (Hagos įrodymų konvencijos 9 str. 1, 2 d.). Prašymą vykdančio teismo diskreciją surinkti tam tikrus įrodymus gali riboti ne tik vietos teisė, bet ir užsienio teisė, pavyzdžiui, jeigu užsienio valstybė yra ratifikavusi Hagos įrodymų konvenciją, su pareiškimu pripažinti užsienio valstybių teisės numatytas privilegijas ir pareigą atsisakyti pateikti įrodymus (Hagos įrodymų konvencijos 11 str.). Hagos įrodymų konvencija apibrėžia du pagrindus atsisakyti vykdyti prašymą padėti surinkti įrodymus: tokio prašymo vykdymo neapima prašymą vykdančio teismo funkcijos; tokio prašymu įvykdymu būtų pakenkta prašymą gavusios valstybės suverenitetui arba saugumui (Hagos įrodymų konvencijos 12 str.

⁴⁴ Ortolani, P. (2020). *Power of Arbitral Tribunal to Order Interim Measures*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 331.

⁴⁵ *Vibrofotation AG v. Express Builders Co.* [1994] HKCFI 205.

1 d.). Hagos įrodymų konvencija draudžia atsisakyti vykdyti prašymą vien dėl to, kad prašymą gavusios valstybės teisė turi išimtinę jurisdikciją atlikti šiuos procesinius veiksmus objektui arba ji neteikia teisės atlikti tokį veiksmą dėl šio objekto (Hagos įrodymų konvencijos 12 str. 2 d.). Išskyrus tai, kad Hagos įrodymų konvencija turi numaćiusi išimtį dėl valstybės suvereniteto arba saugumo, kurios ES įrodymų reglamente nėra, pagal ES įrodymų reglamentą teismo diskrecija, sprendžiant dėl prašymo padėti surinkti įrodymus, apibrėžta beveik tapačiai⁴⁶. Taigi tarptautinio teisinio bendradarbiavimo srityje teismo diskrecija tiek vykdam, tiek atsisakant vykdyti užsienio valstybės teismo prašymą padėti surinkti įrodymus yra ribojama konkrečiai apibrėžtais pagrindais. Dėl to doktrinoje pabrėžiama, kad teismas, vykdam prašymą, neturi teisės vertinti kito teismo prašomų padėti surinkti įrodymų naudingumo, tinkamumo ar ryšio su byla⁴⁷. Antra, nacionalinės civilinio proceso taisyklės taip pat gali numatyti nacionalinio teismo diskrecijos ribas, vykdam užsienio valstybės teismo prašymą padėti surinkti įrodymus. Pavyzdžiui, Lietuvos civilinio proceso kodekse numatyta, kad užsienio valstybės teismų prašymai suteikti teisinę pagalbą, įskaitant pagalbą renkant įrodymus, vykdomi pagal Lietuvos Respublikos teisę (CPK 802 str. 1 d.). Teismui suteikiama teisė taikyti kitas taisykles įrodymų rinkimui prašančio užsienio valstybės teismo iniciatyva, tačiau tik tuo atveju, jeigu to nedraudžia Lietuvos Respublikos teisė arba tai neprieštarauja Lietuvos Respublikos viešajai tvarkai (CPK 802 str. 1 d.). Pagrindų tokį prašymą atmesti nenumatyta. Dėl to teismo diskreciją riboja Lietuvos civilinio proceso kodekso bendrosios nuostatos.

Arbitražo procesui pagalbą teikia konkretus nacionalinis (valstybės) teismas. Todėl šiuo atveju itin didelę reikšmę turi konkreti teisinė sistema, kurioje veikia tiek arbitražas, tiek nacionalinis teismas. Bendriausiu požiūriu arbitražo teismui yra suteikti įgaliojimai nepriklausomai ir savarankiškai priimti galutinį sprendimą dėl ginčo esmės (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 35 str. 1 d.). Minėta, kad UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme įtvirtintas teismo nesikišimo į arbitražo procesą principas (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 5 str.). Nacionalinis teismas šiuo požiūriu gali kištis į arbitražo procesą tik tada, kai tam yra numatytas teisinis pagrindas. Šių nuostatų kontekste vienas teismas sprendė, kad kadangi įrodymų poreikį patvirtino pats arbitražo teismas, nacionalinio teismo vaidmuo yra tik įgyvendinti arbitražo teismo valią, kam pats arbitražo teismas neturi įgaliojimų⁴⁸. Dėl to teigiama, kad iš esmės būtų netinkama, jeigu nacionalinis teismas, teikiantis pagalbą arbitražo teismui, turėtų diskreciją spręsti dėl prašymo padėti rinkti įrodymus tenkinimo⁴⁹.

Nacionaliniam teismui draudžiama kištis į arbitražo procesą, arbitražo bylos nagrinėjimą ir arbitražo teismo įgaliojimus nesant teisinio pagrindo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 5 str.). Nacionalinio teismo vaidmuo arbitražo procese, kaip pasisakyta dar rengiant UNCITRAL pavyzdinį įstatymą, yra kontroliuoti (prižiūrėti) ir padėti (teikti pagalbą) arbitražui⁵⁰. Dėl to nacionalinis teismas neturi įgaliojimų kištis į arbitražo teismo diskreciją nustatyti įrodymų leistinumą, ryšį su byla, materialinę reikšmę ir svarbą (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 19 str. 2 d.), o tai iš esmės yra susiję su įgaliojimais arbitražo teismui priimti galutinį sprendimą (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 35 str. 1 d.). Dėl to tai turėtų

⁴⁶ Rijavec, V. and Galič, A. (2015). Assessment of Evidence Regulation, p. 364. Iš: Rijavec, V., Kerestes, T. (eds.) (2015). *Dimensions of Evidence in European Civil Procedure* [interaktyvus], Kluwer Law International. Prieiga per internetą: <http://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=6487799> [žiūrėta 2024 m. birželio 30 d.].

⁴⁷ Raess, L. (2020). *Court Assistance in the Taking of Evidence in International Arbitration*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Freiburgo universitetas. Ciurichas: sui generis Verlag, p. 143.

⁴⁸ *Delphi Petroleum Inc. v. Derin Shipping and Trading Ltd.*, (1993). 73 F.T.R. 241 (TD).

⁴⁹ Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration* (Third Edition). Hague: Kluwer Law International, p. 2573.

⁵⁰ Gómez, M. A. (2020). Extent of Court Intervention, p. 88, 94. Iš: Bantekas, I. et al. (2020). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration: A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 84–95, <https://doi.org/10.1017/9781108633376>

būti vertinama kaip arbitražo teismo diskrecijos klausimas. Pagal Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą arbitražo teismui yra priskirti analogiški įgaliojimai dėl įrodymų rinkimo ir vertinimo kaip ir UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme. Arbitražo teismui suteikta teisė nepriimti įrodymų, kuriuos vėluojama ar vilkinama pateikti, vertinti bet kokių įrodymų leistinumą, pakankamumą ir ryšį su byla bei laisvai vertinti visus įrodymus (KAĮ 33 str. 3, 4 ir 7 d.). Todėl arbitražo teismas turi diskreciją nuspręsti dėl įrodymų leistinumą, ryšio su arbitražo byla, materialinės reikšmės ir svarbos arbitražo byloje, kurios nacionalinis teismas neturi teisės kvestionuoti, kiek tai susiję išimtinai su arbitražo byla.

Kita vertus, kaip jau akcentuota, nacionalinis teismas teikia pagalbą arbitražo teismui pagal nacionalines civilinio proceso taisykles (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 str.). Pirma, teismų praktikoje gana vienareikšmiškai atmesti prašymai dėl pagalbos suteikimo, kurie prieštaravo vietos civilinio proceso taisyklėms. Minėta, kad Honkongo teismas prašymą dėl pagalbos renkant įrodymus atmetė būtent dėl to, kad šis prieštaravo vietos civilinio proceso taisyklėms⁵¹. Kanados teismas pabrėžė, kad nacionalinis teismas turi nagrinėti prašymo pagrįstumą, jo santykį su vietos civilinio proceso taisyklėmis, teismų praktika⁵². Antra, doktrinoje išskirta, kad nacionalinės civilinio proceso taisyklės gali suteikti diskreciją nacionaliniam teismui spręsti dėl įrodymų leistinumą. Šiuo aspektu būtina skirti arbitražo teismo diskreciją spręsti dėl įrodymų leistinumą, kurią nustato šalių susitarimas ir subsidiariai nacionalinis arbitražo įstatymas (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 19 str. 1, 2 d.), pačioje arbitražo byloje ir nacionalinio teismo diskreciją spręsti dėl įrodymų, kuriuos prašoma surinkti, leistinumą pagal nacionalines civilinio proceso taisykles toje konkrečioje civilinėje byloje (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 27 str.)⁵³. Todėl kada sprendžiama dėl pagalbos suteikimo

renkant įrodymus arbitražo teismui, nacionalinės civilinio proceso taisyklės dėl įrodymų leistinumą nesudaro arbitražo proceso įrodymų leistinumą taisyklių, kurių pagrindu ir sprendžia arbitražo teismas. Nacionalinis teismas negali veikti prieš vietos civilinio proceso imperatyvus dėl įrodymų leistinumą vien dėl to, kad tam tikrus įrodymus pripažino leistiniais arbitražo procese arbitražo teismas. Taigi, nors arbitražo teismo ir nacionalinio teismo diskrecija iš pirmo žvilgsnio iš dalies sutampa, ji niekaip viena kitos nepaneigia. Todėl darytina išvada, kad nacionalinis teismas neturi diskrecijos, kurią perduota arbitražo teismui ir kuri išimtinai susijusi su arbitražo procesu (t. y. dėl įrodymų vertinimo – jų leistinumą, ryšio su arbitražo byla, materialinės reikšmės ir svarbos), o nacionalinio teismo diskreciją apibrėžia nacionalinės civilinio proceso taisyklės, įskaitant taisykles, susijusias su įrodymų leistinumą.

Lietuvoje nacionalinio teismo diskreciją sprendžiant prašymą dėl pagalbos renkant įrodymus turėtų apibrėžti Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas, Lietuvos civilinio proceso kodeksas.

Pirma, teismas patikrina prašymo priimtinumą (CPK 115 str.), patikrinant prašymą patekusią šalį ir prie prašymo pridėtus įrodymus, pavyzdžiui, arbitražo teismo pritarimą, jeigu į teismą kreipėsi ginčo šalis (KAĮ 38 str.). Papildomai teismas turėtų patikrinti, ar prašyme buvo išdėstyta nagrinėjamos arbitražo bylos esmė, nurodytos aplinkybės, kurias reikia nustatyti, įrodymai, kuriuos turi surinkti pavedimą vykstantis teismas, kam yra būtina priimti nutartį (CPK 220² str. 2 d.). Tam pagrįsti turi būti pridėti įrodymai, t. y. prie prašymo turi būti pridėti visi reikšmingi įrodymai sprendžiant šį prašymą (KAĮ 9 str. 2 d., CPK 581 str. 1 d.). Jeigu šie reikalavimai būtų neįvykdyti, teismas turėtų nustatyti terminą trūkumams pašalinti (CPK 115 str. 2 d.).

Antra, teismas turėtų spręsti dėl prašymo esmės. Kaip minėta, pagal Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą teismas turi teisę šį prašymą

⁵¹ *Vibroflotation AG v. Express Builders Co.* [1994] HKCFI 205.

⁵² *Jardine Lloyd Thompson Canada Inc. v. SJO Catlin* [2006] ABCA 18, 46 p.

⁵³ Bartkus, J. (2023). *The Admissibility of Evidence in International Commercial Arbitration*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (S001), Gento ir Vilniaus universitetai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 98–99.

tenkinti arba atmesti (KAĮ 38 str.). Teismas neturi pareigos šį prašymą tenkinti automatiškai. Būtent, kaip aptarta, šiuo atžvilgiu gali pasireikšti priešprieša tarp arbitražo teismo vertinimo ir Lietuvos nacionalinio teismo vertinimo (diskrecijos) dėl tam tikro įrodymo leistinumumo. Teismas neturi teisės spręsti dėl įrodymų leistinumumo, pakankamumo arbitražo byloje ir ryšio su šia byla (KAĮ 33 str. 7 d.). Tačiau teismas turi pareigą priimti teisingą galutinį sprendimą (CPK 6 str.), įskaitant tai, kad pareigą priimti galutinį sprendimą remiantis leistiniais įrodymais (CPK 6 str., 177 str., 185 str. 1 d., 263 str. 1, 3 d.). Darant prielaidą, kad teismo nutartis dėl prašymo suteikti pagalbą galutinė ir neskundžiama (CPK 582 str. 11 d.), ji privalo būti ir teisinga (teisėta), teismas, sprenddamas šį prašymą, turėtų įvertinti pateiktą prašymą įrodymų leistinumumo aspektu pagal Lietuvos civilinio proceso kodeksą: įvertinti, ar įrodymas yra leistinas turinio aspektu (pavyzdžiui, prašoma padėti surinkti įrodymus, kuriuos sudaro neišslaptinta valstybės ar tarnybos paslaptis (CPK 177 str. 4 d.), komercinė ar profesinė paslaptis (CK 1.116 str.); ar įrodymas yra leistinas formos aspektu (pavyzdžiui, prašoma padėti surinkti liudytojų parodymus, kuriais draudžiama remtis pagal taikytiną materialinę teisę (CPK 1.93 str. 2)); ir ar įrodymas yra leistinas teisėtumo aspektu (pavyzdžiui, prašoma padėti surinkti garso įrašą, kuris buvo padarytas neteisėtai (CPK 177 str. 2 d.))⁵⁴. Lietuvos apeliacinio teismo praktikoje taip pat nurodoma, kad pirmosios instancijos teismas, sprenddamas dėl tokio prašymo, turi įvertinti, ar patenkinus prašymą nebus pažeisti šalių ar trečiųjų asmenų teisės ir teisėti interesai⁵⁵, o tai atliepia vieną iš esminių leistinumumo taisyklės paskirčių – užtikrinti ir įgyvendinti sąžiningą ir teisingą procesą, skirtingas teises vertybes⁵⁶. Toje konkrečioje byloje buvo sprendžiama, ar padedant surinkti įrodymus bus ar nebus atskleista

komercinė paslaptis. Tačiau kritiškai turėtų būti vertinamas toje pačioje byloje teismo pateiktas išaiškinimas, kad pirmosios instancijos teismas turi teisę „vertinti, ar prašomi padėti surinkti įrodymai yra susiję su arbitražo bylos nagrinėjimo dalyku“. Nėra pagrindo vertinti, kad nei pagal Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą (kartu turint mintyje ir UNCITRAL pavyzdinį įstatymą), nei pagal Lietuvos civilinio proceso kodeksą nacionalinis teismas turėtų teisę kištis į arbitražo bylos įrodinėjimo procesą, sprenddamas už arbitražo teismą dėl to, kurie įrodymai yra susiję su arbitražo byla ir kurie nėra. Doktrinoje taip pat palaikoma pozicija, kad nacionalinis teismas, kaip ir tarptautinio bendradarbiavimo atveju, neturi teisės nagrinėti prašymo naudingumo, tinkamumo ar ryšio su byla, dėl kurios pateiktas prašymas padėti surinkti įrodymus, nebent tai būtų neleistina pagal vietos civilinio proceso taisykles⁵⁷.

III. TEISMO PAGALBA RENKANT LIUDYTOJŲ PARODYMUS ARBITRAŽO PROCESUI

UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme eksplicitiškai nenumatoma liudytojo parodymų rinkimo tvarka, pagalbą teikiant nacionaliniam teismui. Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas, papildydamas UNCITRAL pavyzdinio įstatymo reguliavimą, numato specialią liudytojo parodymų rinkimo tvarką (KAĮ 36 str. 2 d.).

1. KREIPIMOSI TVARKA

Lietuvos komercinio arbitražo įstatyme numatyta kitokia tvarka nei pagal bendrąją taisyklę, kada teisę kreiptis į nacionalinį teismą dėl pagalbos renkant įrodymus turi ir pats arbitražo teismas (KAĮ 36 str.).

Pirma, šalis turi teisę kreiptis į teismą tik dėl to liudytojo, kuris kviečiamas neatvyko ar atvykęs atsisakė duoti parodymus. Arbitražo teismas turi

⁵⁴ Bartkus, J. (2022). Įrodymų leistinumumo samprata Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže. *Teisė*, 122, p. 58–60, <https://doi.org/10.15388/Teise.2022.122.4>

⁵⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-605/2014.

⁵⁶ Bartkus, J. (2021). Įrodymų leistinumumo reikšmė Lietuvos civiliniame procese. *Teisė*, 119, p. 107–108, <https://doi.org/10.15388/Teise.2021.119.6>

⁵⁷ Raess, L. (2020). *Court Assistance in the Taking of Evidence in International Arbitration*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Freiburgo universitetas. Ciurichas: sui generis Verlag, p. 143.

teisę šaukti bet kurį liudytoją, dėl kurio apklausos pritarė šalies prašymui (KAĮ 36 str. 1, 5 d.). Tačiau šie liudytojai turi teisę neatvykti, o atvykę – atsakyti liudyti, nes, kaip minėta, arbitražo teismas neturi įgaliojimų taikyti prievartos priemonių trečiųjų asmenų atžvilgiu. Būtent, šalis, norinti kreiptis į teismą suteikti pagalbą dėl įrodymų surinkimo, turi pateikti įrodymų, kad liudytojas buvo kviestas į arbitražo teismo posėdį, tačiau neatvyko arba atvykęs atsisakė liudyti.

Antra, Lietuvos komercinio arbitražo įstatyme eksplicitiškai nenumatyta tokios teisės arbitražo teismui. Dėl to kyla klausimas, ar teisę kreiptis dėl liudytojo apklausos turi pats arbitražo teismas pagal bendrąją taisyklę. Minėta, kad pagal UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 38 straipsnį ir KAĮ 27 straipsnį arbitražo teismui suteikiama teisė kreiptis į nacionalinį teismą, šia teise arbitražo teismas gali pasinaudoti esant šalių ar šalies valiai šį įrodymą surinkti⁵⁸. Reikia pažymėti, kad, viena, prioritetas suteikiamas šalių autonomijos, dispozityvumo ir rungimosi principams, nes arbitražo teismas neturi įgaliojimų veikti aktyviai, antra, aptariamam atveju minėtame straipsnyje nustatyta bendroji taisyklė, o KAĮ 36 straipsnyje – specialioji taisyklė. Dėl to gali būti daroma išvada, kad šiuo atveju arbitražo teismas neturi teisės kreiptis į nacionalinį teismą savarankiškai dėl pagalbos renkant liudytojo parodymus.

Trečia, kaip ir bendruoju atveju šiam kreipimuisi arbitražo teismas turi suteikti leidimą. Vadinas, arbitražo teismas išreiškia savo valią dėl šio liudytojo parodymų leistinumą, sąsajumo ir reikšmės arbitražo bylai. Šiame leidime arbitražo teismas nurodo liudytojo asmenį, leidimą kreiptis dėl šio asmens, klausimus, kurie turėtų būti užduoti, arba apklausos dalyką⁵⁹. Šį leidimą šalis privalo pateikti kartu su prašymu teismui, o jo nesant – turi būti nustatyti prašymo trūkumai

ir suteiktas terminas juos ištaisyti⁶⁰. Įrodinėjamos aplinkybės, užduotini klausimai įprastai turėtų būti suformuluoti tiek šalies prašyme, tiek arbitražo teismo leidime surinkti liudytojo parodymus. Tačiau tai neriboja šalių ir arbitražo teismo posėdžio metu teikti papildomus klausimus⁶¹.

Ketvirta, kitaip nei pagal aptartą bendrąją taisyklę, arbitražo teismas, suteikdamas leidimą kreiptis į nacionalinį teismą dėl pagalbos renkant įrodymus, nustato terminą, per kurį šalis privalo pateikti prašymą dėl pagalbos apklausiant neatvykusį ar atsisakiusį liudyti liudytoją. Šis terminas tikėtina svarbus tuo, kad padeda užtikrinti arbitražo proceso operatyvumą, sklandžią eigą, dėl kurios šalys buvo sutarusios ir už kurią atsako arbitražo teismas (KAĮ 28 str. 2, 3 d.). Šiuo atžvilgiu Vilniaus apygardos teismas turėtų nustatyti terminą trūkumams pašalinti, jeigu terminas yra praleistas. Tokiu atveju šalis turėtų kreiptis į arbitražo teismą, nurodyti šio termino praleidimo priežastis, o arbitražo teismas turės galimybę pakartotinai įvertinti, ar atitinkamoje arbitražo proceso stadijoje yra tinkama dėl proceso operatyvumo šį leidimą suteikti dar kartą.

2. NAGRINĖJIMO TVARKA

Prašymas dėl pagalbos renkant liudytojo parodymus nagrinėjamas pagal jau aptartas Lietuvos civilinio proceso taisykles⁶². Papildomai būtina pabrėžti tik kelis dalykus.

Pirma, liudytojo apklausą reguliuoja Lietuvos civilinio proceso kodeksas (KAĮ 36 str. 2 d.). Liudytojo apklausai, kaip ir pagal bendrąją taisyklę teismui padedant rinkti įrodymus arbitražo procese, taikomos Lietuvos civilinio proceso kodekso teismo pavedimų nuostatos (KAĮ 36 str. 2 d.). Pagal šias nuostatas teismas turi teisę, bet ne pareigą liudytojus apklausti bendrąja civiliniame procese nustatyta tvarka (CPK 220³ str. 3 d.).

⁵⁸ Žr. daugiau II.2.1.

⁵⁹ Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras, p. 126.

⁶⁰ Žr. daugiau II.2.1.

⁶¹ Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras, p. 126.

⁶² Žr. daugiau III.3.1.

Antra, liudytojo apklausa vyksta ir pagal Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą (KAĮ 36 str. 2 d.). Visų pirma esminę svarbą turi šalių susitarimas dėl arbitražiniam nagrinėjimui taikytinų įrodinėjimo taisyklių, pavyzdžiui, dėl IBA ar Prahos taisyklių (KAĮ 33 str. 4 d.), o šio susitarimo nesant – arbitražo teismo nustatytos įrodinėjimo taisyklės. Tai, ko neapima šalių susitarimas, o jo nesant – nustatytos įrodinėjimo taisyklės, reguliuoja Lietuvos komercinio arbitražo įstatymo įrodinėjimo taisyklės (KAĮ 33 str.).

Trečia, kai suteikiama teisė, bet ne pareiga apklausti liudytoją pagal Lietuvos civilinio proceso kodeksą (CPK 220³ str. 3 d.), teismas, nagrinėjantis prašymą dėl pagalbos surinkti įrodymus, turi diskreciją liudytojo apklausą įvykdyti pagal šalių sutartas arba arbitražo teismo nustatytas ar kitas taikytinas (pavyzdžiui, pagal ginčui taikytiną materialinę teisę nustatytos) įrodinėjimo taisykles (KAĮ 33 str. 4 d.). Žinoma, ši diskrecija neturėtų paneigti Lietuvos civilinio proceso kodekse numatytų imperatyvų, pavyzdžiui, liudytojo teisės (privilegijos) atsisakyti liudyti dėl giminystės ryšių (CPK 189 str. 2 d. 1 p.). Dėl to šią teismo diskreciją riboja imperatyvios Lietuvos civilinio proceso kodekso taisyklės.

3 NACIONALINIO TEISMO IR PROCESO DALYVIŲ VAIDMUO

Nacionaliniam teismui padedant surinkti liudytojo parodymus arbitražo procese dalyvauja net trys subjektai be paties teismo – arbitražo teismas, arbitražo proceso šalys ir liudytojas. Visi šie asmenys turi skirtingas teises ir pareigas, o tai apibrėžia šių asmenų vaidmenį civilinėje byloje.

3.1. NACIONALINIO TEISMO VAIDMUO

Nacionalinis teismas šiuo atveju vaidina bene pagrindinį vaidmenį, nes jis sprendžia, tenkinti ar atmesti prašymą suteikti pagalbą renkant liudytojo parodymus. Tenkindamas prašymą suteikti pagalbą arbitražo teismui, teismas veda ir kontroliuoja liudytojo apklausą.

Pirma, nacionalinis teismas veda liudytojo apklausą. Teismas veda liudytojo apklausą ben-

draja civiliniame procese nustatyta tvarka (KAĮ 36 str. 2 d., CPK 220³ str. 3 d.). Teismas kviečia kiekvieną liudytoją liudyti atskirai (CPK 192 str. 1 d.), nustato šio tapatybę, išaiškina teises ir pareigas, prisaikdina (CPK 191 str. 3, 4 d.). Teismas, išaiškinęs liudytojo santykius su šalimis, trečiaisiais asmenimis ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės liudytojo parodymams įvertinti, suteikia galimybę liudytojui pasisakyti dėl žinomos informacijos apie bylą, o jam pasisakius – užduodami klausimai (CPK 191 str. 6 d.). Pagal bendrąją taisyklę teismas turi suteikti galimybę teikti klausimus asmeniui, kurio prašymu liudytojas buvo šaukiamas, paskui – kiti byloje dalyvaujantys asmenys, o teismas turi teisę klausti bet kuriuo apklausos metu (CPK 191 str. 6 d.). Atitinkamai, vykdant arbitražo proceso šalies prašymą surinkti liudytojo parodymus, pirma klausia prašymą teikusi šalis. Teismas, turėdamas diskreciją vesti liudytojo apklausą (CPK 191 str. 6 d.), arbitrams turėtų suteikti teisę teikti klausimus bet kada, tokiu būdu užtikrinant arbitražo teismo kaip arbitražo bylą vedančio teismo vaidmenį liudytojo apklausoje (KAĮ 38 str.).

Antra, nacionalinis teismas kontroliuoja liudytojo apklausą. Liudytojo apklausos kontrolė šiuo atveju atliekama dviem formomis. Viena vertus, teismas poveikio priemonėmis užtikrina, kad liudytojas teiktų parodymus, o šiam nepagrįstai atsisakius – jam skiriama bauda (CPK 191 str. 1 d.). Kita vertus, teismas turi teisę šalinti menamus klausimus ir klausimus, kurie neturi ryšio su byla (CPK 191 str. 6 d.). Tačiau ši teismo teisė, vykdant prašymą surinkti liudytojo parodymus, neturėtų būti naudojama ta apimtimi, kuria ji skirta vedant bylą tarp šalių teisme. Minėta, kad teismas, padėdamas arbitražo teismui surinkti įrodymus, negali veikti tarsi spręstų ginčą, nagrinėjamą arbitraže, – tai arbitražo teismo kompetencija ir prerogatyva. Dėl to teisingai pabrėžiama, kad teismas, vesdamas liudytojo apklausą, neturi teisės vertinti liudytojo parodymų sąsajumo⁶³. Kita vertus, teismas

⁶³ Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras, p. 126. Taip pat žr. III.3.4.

yra saistomas Lietuvos civilinio proceso kodekse išdėstytų imperatyvų, kiek šie susiję su įrodymų leistinumumu⁶⁴. Vadinas, tuos klausimus, kurie gali pažeisti Lietuvos civilinio proceso kodekse numatytus imperatyvus, teismas turi teisę šalinti, neatsižvelgdamas į arbitražo proceso šalių ir arbitražo teismo nuomonę.

3.2. PROCESO DALYVIŲ VAIDMUO

Greta nacionalinio teismo liudytojo apklausoje dalyvauja dar trys asmenys – arbitražo teismas, arbitražo proceso šalys ir liudytojas.

Arbitražo teismo vaidmuo nacionaliniame teismui padedant surinkti liudytojo parodymus yra dvejopas. Viena vertus, šiame civiliniame procese arbitražo teismas (t. y. arbitrai) dalyvauja kaip proceso dalyvis, jis neveda ir nekontroliuoja liudytojo paklausos. Arbitražo teismas veikia kaip proceso šalis, todėl turi teisę turi dalyvauti teismo posėdyje, užduoti klausimus, teikti paaiškinimus bei naudotis kitomis įrodymams surinkti reikalingomis procesinėmis teisėmis (CPK 38 str.). Arbitražo teismas turi lygiavertę teisę šiame posėdyje ir nedalyvauti (220³ str. 1 d.). Kita vertus, arbitražo teismo dalyvavimas itin svarbus, nes arbitražo teismas veda bylą, kuriai yra renkami liudytojo parodymai. Būtent arbitražo teismas suteikė leidimą rinkti šiuos liudytojo parodymus, *prima facie* įvertinęs, kad šie parodymai turi reikšmę nagrinėjamai arbitražo bylai, ryši su šia byla ir jų leistinumą pagal šios konkrečios arbitro proceso įrodinėjimo taisykles (KAĮ 33 str. 7 d.). Greta arbitražo proceso šalių arbitražo teismas geriausiai žino kilusį ginčą ir nagrinėjamą arbitražo bylą. Arbitražo teismo dalyvavimas reikšmingas tada, kai nacionalinis teismas nori pasinaudoti teise šalinti klausimą (CPK 191 str. 6 d.). Šios nacionalinio teismo teisės įgyvendinimas, teikiant pagalbą arbitražo procesui, turėtų keistis. Nacionalinis teismas turėtų šalinti ne tik tuos klausimus, kurie draudžiami pagal Lietuvos civilinio proceso kodeksą, bet ir tuos klausimus, kuriuos prašo šalinti arbitražo teismas. Tai papildomai

garantuotų tinkamą prašymo padėti surinkti liudytojo parodymus įvykdymą, nes arbitražo teismui būtų sudaryta galimybė prisidėti prie liudytojo apklausos kontrolės. Jeigu arbitražo teismas nedalyvauja ar neketina dalyvauti, įrodinėjamos aplinkybės, užduotini klausimai ar temos klausimams užduoti turėtų būti tinkamai apibrėžtos ir arbitražo teismo patvirtintos. Dėl to nors arbitražo teismo dalyvavimas renkant liudytojo parodymus ir nėra privalomas (220³ str. 1 d.), tai gali turėti esminę reikšmę, kaip šis liudytojo parodymų surinkimo klausimas bus išspręstas.

Šalies vaidmuo šiuo atveju priklauso nuo to, kuriai šaliai yra palankus ar nepalankus teismo šaukiamas liudytojas. Viena šalis dalyvaus teismo posėdyje rinkdama įrodymus, kurie jai yra būtini ir palankūs arbitražo procese. Kita šalis turi teisę dalyvauti ir padėti kontroliuoti liudytojo, kuris jai nėra palankus, apklausą. Abi šalys turi teisę dalyvauti bet kuriame teismo posėdyje ir naudotis įrodymams surinkti reikalingomis procesinėmis teisėmis (KAĮ 38 str.). Šalys neturi pareigos dalyvauti teismo posėdyje ir teismas šį posėdį gali vesti šalims nedalyvaujant (220³ str. 1 d.). Šalys turi tik bendrąsias pareigas – pareigą sąžiningai naudotis, nepiktnaudžiauti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis operatyviu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku teikti paaiškinimus bei naudotis kitomis teisėmis (CPK 7 str. 1 d.).

Liudytojas apklausiamas teismo, kuris teikia pagalbą arbitražo procesui renkant įrodymus, įgyja tiek teises, tiek pareigas pagal Lietuvos civilinio proceso kodeksą⁶⁵. Pirma, liudytojas turi teisę atsisakyti liudyti prieš save, savo šeimos narius arba artimuosius giminaičius (CPK 191 str. 2 d.), turi teisę į vertėją (CPK 11 str. 2 d.). Antra, liudytojas turi dvi esmines pareigas – atvykti liudyti ir liudyti tik tiesą (CPK 191 str. 1 d.). Tai skiria nacionalinio teismo ir arbitražo teismo teises liudytojo atžvilgiu. Arbitražo procese liudytojas neprisiekia ir neturi pareigos teikti teisingus parodymus. Už tai jam negresia

⁶⁴ Žr. III.3.4.

⁶⁵ Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras, p. 126–127.

baudžiamoji atsakomybė. Kitaip yra pagal Lietuvos civilinį procesą. Šias pareigas liudytojas turi, o jų nevykdymo padarinys – baudžiamoji atsakomybė (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 str. 1 d.).

IŠVADOS

Pirma, teismo pagalba renkant įrodymus arbitražo procesui pagal dabartinį Lietuvos komercinio arbitražo įstatymo teisinį reguliavimą nepagrįstai teikiama tik arbitražo procesui, kurio vieta yra Lietuvoje. Kadangi nėra konceptualaus skirtumo tarp Lietuvoje ir užsienyje vietą turinčio arbitražo proceso, o Lietuvos nacionalinis teismas gali teikti pagalbą užsienyje vietą turinčiam arbitražo procesui užtikrinant įrodymus Lietuvoje, dabartinis teisinis reguliavimas turi būti keičiamas, suteikiant galimybę kreiptis į Lietuvos nacionalinį teismą dėl pagalbos ir užsienio arbitražo procesui.

Antra, Lietuvos komerciniame įstatyme įtvirtintas institutas yra išimtinai susijęs su įrodymų rinkimu. Užsienio valstybėse taikant šią UNCITRAL pavyzdinio įstatymo nuostatą buvo pripažinta, jog teismas gali teikti pagalbą rinkti įrodymus ir iki arbitražo proceso pradžios (t. y. įrodymams atskleisti), išimtinai dėl to, jog tokią teisę suteikė nacionalinės civilinio proceso

taisyklės. Tačiau pagal Lietuvos komercinį įstatymą toks plečiamasis šio instituto aiškinimas ir taikymas būtų nepagrįstas, nes teismo pagalba arbitražo procesui yra teikiama išimtinai tam pritarimą suteikus arbitražo teismui, o Lietuvos civilinio proceso kodekse nenumatyta įrodymų atskleidimo instituto.

Trečia, teismo diskrecija padėti renkant įrodymus arbitražo procesui pagal Lietuvos komercinio arbitražo įstatymą yra itin ribota ir apima pareigą užtikrinti įrodymų leistinumą konkrečioje civilinėje byloje, apsaugant trečiųjų asmenų teises ir teisėtus interesus. Tobulinant šį institutą, galima svarstyti poreikį apibrėžti teisinius pagrindus atsisakyti vykdyti prašymą dėl pagalbos renkant įrodymus suteikimo, kaip šie pagrindai apibrėžti Hagos įrodymų konvencijoje ar ES įrodymų reglamente.

Ketvirta, teikiant pagalbą surinkti liudytojo parodymus teismo diskrecija keičiama. Siekiant užtikrinti, kad nacionalinis teismas nesikištų į arbitražo teismo įgaliojimus, teismas, apklausdamas liudytoją, teisę šalinti klausimus turi naudotis atsizvelgdamas į arbitražo teismo poziciją. Antraip kyla grėsmė, kad nacionalinis teismas peržengs įgaliojimų ribas, nepagrįstai ribodamas šalies teisę gauti tam tikrus parodymus ar leisdamas šia teise pasinaudoti be teisinio pagrindo.